

Газета творчай інтэлігенцыі Беларусі

*Літаратура
і мастацтва*

ISSN 0024-4688

№ 42 (4688) 19 кастрычніка 2012 г.

З Валянцінай Коўтун я пазнаёмілася яшчэ на пачатку 80-х гадоў, калі працавала над кандыдацкай дысертацыяй. Патрабавалася навуковыя публікацыі, а справа гэта была для нас, пачаткоўцаў, вельмі і вельмі складанай. А калі ўлічваць, што жыла ў Пінску, удалечыні ад сталічнага навуковага “бамонду”, то “прабідзь” публікацыю было ўвогуле выключна цяжка. Мой навуковы кіраўнік Дзмітрый Якаўлевіч Бугаёў параіў звярнуцца ў “Польмя”, дзе аддзелам крытыкі тады загадвала Валянціна Міхайлаўна. Ён жа мяне і папярэдзіў: “Толькі ж майце на ўвазе, крытык яна патрабавальны, слабых артыкулаў не прымае”. Ды я і сама ведала ўжо, што патрабаванні да аўтараў досыць сур’ёзныя.

Валянціна ЛОКУН,
фота Уладзіміра Крука

Хвалючыся, адправіла свой першы артыкул у Мінск. Якой жа была мая радасць, калі праз пэўны час атрымала ліст ад самой Коўтун. Яна напісала, што рукапіс мой прачытала і будзе рыхтаваць яго да друку. Вось так: сцісла, будзённа, крыху афіцыйна.

Пасля пайшлі іншыя публікацыі. Дзясяткі публікацый. Памятаю, як цяжка прабіваўся на старонкі “Польмя” артыкул пра У. Караткевіча. Не ведаю, на якіх узроўнях і хто яго тармазіў, але больш як два гады ён праляжаў у рэдакцыі. На мае спробы забраць Валянціна Міхайлаўна нязменна адказвала: “Супакойцеся, усё будзе добра, прыйдзе ваш час, толькі не прыспешвайце мяне”. І яна ведала, што казалася. Публікацыя нарэшце з’явілася ў 1993 годзе ў чэрвеньскім нумары. Яна была адзначана як лепшая публікацыя года часопіса “Польмя”.

Супрацоўніцтва з часопісам мацнела. Цяпер ужо сама Валянціна Міхайлаўна прасіла дасылаць ёй матэрыялы. Яе ўвага, падтрымка мяне акрылялі. Важна было і тое, што яна не давала ніякіх “установак”. Адно толькі прасіла аргументаваць свае думкі, каб было доказна. А яшчэ не навязвала, не прасоўвала на рэцэнзію “сваіх” пісьменнікаў.

Успамінаецца пачатак 90-х гадоў. Інстытут літаратуры імя Янкі Купалы НАН Беларусі, у якім я тады працавала, распачаў працу над шматтомнай “Гісторыяй беларускай літаратуры ХХ ст.”. Мяне ўключылі ў склад аўтарскага калектыву. Які ж гэта цікавы і адказны для ўсіх нас, навукоўцаў, быў час! Перачытвалася і перасасноўвалася ўся савецкая літаратура, змянялася стаўленне да літаратуры сусветнай. Выпрацоўваліся новыя крытэрыі, метады даследавання, тэрміналогія. Быў час дысконцых спрэчак, дыскусій. Мною ўжо было напісана два

раздзелы — “Іван Шамякін” і “Алесь Асіпенка”, набліжалася да заканчэння праца над трэцім — “Уладзімір Дамашэвіч”. І вось тут аднойчы раніцай зазваніў тэлефон. Здымаю трубку і чую голас Віктара Каваленкі (тады дырэктара Інстытута):
— Добры дзень, Валянціна Іванаўна!
— Добры дзень, Віктар Антонавіч!

Пасля непрацяглай “свецкай” размовы Віктар Антонавіч нарэшце заяўляе мне наступнае:

— Валянціна Іванаўна, у мяне да вас будзе прапанова: напішыце для “Гісторыі...” раздзел пра Коўтун.

— Віктар Антонавіч, — знійкавеўшы, адказваю, — я вельмі прыхільна стаўлюся да творчасці Валянціны Коўтун, але пісаць пра яе не буду. Не магу, бо я працякую толькі з прозай, і вы гэта ведаеце. А Коўтун — найперш паэтка. (На той момант Валянціна Міхайлаўна толькі распачала працу над першым сваім буйным празаічным творам — раманам “Крыж міласэрнасці”.) Я ніколі не даследавала паэтычныя тэксты, не ведаю, як гэта рабіць. Прабачце, але я толькі вас падвяду, я не спраўлюся.

Звычайна згаворлівы, Віктар Антонавіч на гэты раз стаяў цвёрда:

— Нічога, усё ў вас атрымаецца, пішыце пад маю адказнасць! Некалі я гэтак жа, як і вы, працаваў толькі з прозай, а мяне папрасілі напісаць пра Панчанку. Я таксама ўпарціўся, але пасля напісаў. І зусім надрэзны артыкул атрымаўся. Панчанку спадабаўся.

Я не разумела настойлівасці Каваленкі. І толькі праз гады, калі мы неяк сядзелі ў мяне на кватэры за кубкам гарбаты, Валянціна Міхайлаўна нечакана для мяне раскрыла гэтую таямніцу. Высветлілася, што папярэдне Віктар Антонавіч раіўся з Валянцінай Міхайлаўнай, каго з даследчыкаў яна хацела б бачыць аўтарам раздзела пра яе творчасць? На што тая без вагання адказала: Уладзіміра Конана або Валянціну Локун.

Раздзел я, канечне, напісала. Нават надрэзана атрымалася. Але гэта быў мой першы і апошні нарыс пра творчасць паэта-лірыка. Толькі, на жаль, гэты нарыс не ўвайшоў у “Гісторыю...”

Пакліканая

Не патрапілі туды і некаторыя іншыя артыкулы нашага аўтарскага калектыву. Фармальна гэта тлумачылі тым, што не хапіла месца, усе кнігі атрымаліся вельмі аб’ёмнымі, па тысячы старонак амаль кожная. Планавалася выпусціць дадатак да другой кнігі 4-га тома, але не дазволілі фінансы.

Калі выйшаў часопісны варыянт рамана “Крыж міласэрнасці”, я нейкі час не наважвалася пісаць на яго рэцэнзію, хоць раман і захапіў мяне сваёй глыбінёй. Гэта ж якім мастаком, майстрам трэба быць, каб бачыць так аб’ёмна, у дэталю, у руху, у гуках і фарбах жыццё прамінулае, адчуваць час, у якім ты не была! Я баялася пісаць, каб не прынізіць Творцу. Але Валянціна Міхайлаўна, напэўна, адчула мой стан, яна мне патэлефанавала і зусім проста сказала: “Валянціна Іванаўна, вы будзеце першай. Пачынайце. Благаслаўляю”.

Пасля маёй рэцэнзіі пра раман В. Коўтун пісалі шмат. Мне было, канечне, прыемна. Я ж была першая.

“Пакліканая” ўрэзілі яшчэ больш. Наогул, мяне заўсёды дзівіла, як адказна ставілася пісьменніца Коўтун да сваіх тэкстаў. Кожны яе герой — гэта, як правіла, і яна таксама. Яна ўсіх іх, можна сказаць, нараджала, прапускала праз сваю душу і сэрца. Згадваецца хоць бы яе апошняя кніжачка “Малітва да Калмыс”, якую яна выдала пад імем Лесі Беларускай. Вось дзе сапраўдная сіла мастацкага ўяўлення! Віктар Казько некалі прызнаваўся, што пасля напісання апошняй старонкі аповесці “Суд у Слабодзе” яго ратавала “Хуткая дапамога”, бо ён паміраў разам са сваім героем Колькам Лецецкам. Амаль тое ж самае было і ў В. Коўтун пасля напісання “Пакліканых”. Напэўна, таму і задоўжылася творчая паўза пісьменніцы пасля гэтага другога і, можна сказаць, галоўнага яе твора.

Яшчэ больш зблізіла нас з Валянцінай Міхайлаўнай яе грамадская дзейнасць, асабліва праца ў Фондзе Еўфрасініі Полацкай, які яна і ўзначальвала. Памятаю, як яна мне патэлефанавала і сказала, што створаны Фонд, пералічыла яго задачы і без усялякіх “падрывтовак” аб’явіла, што ў горадзе Пінску і раёне яе намеснікам буду я. Прапанавала шукаць вартых жанчын: “Гуртуецца, будзем ставіць задачы і працаваць”. Вось так — ні многа, ні

мала! Я не паспела нават апомніцца, як стала “намеснікам”.

Нашы жанчыны не раз ездзілі ў Мінск на розныя мерапрыемствы, сустрэчы. Але часцей Валянціна Міхайлаўна сама (ці з сяброўкамі) прыязджала да нас. На такіх сустрэчах заўжды было шматлюдна. Збіраліся настаўнікі з раёна і горада, бібліятэчныя работнікі, мясцовая інтэлігенцыя. Ішла зацікаўленая размова пра стан сучаснага грамадства, пра ролю жанчыны ў паляпшэнні духоўнасці, маральнасці часу. Шмат увагі надавалася прававым аспектам. А яшчэ чыталіся вершы.

Апошнія гады Валянціна Міхайлаўна часта прыязджала ў Пінск, у бацькоўскі дом. Цягнула яе сюды, нягледзячы на тое, што дом пуставаў. Спачатку пайшла з жыцця маці пісьменніцы, а неўзабаве, менш як праз месяц, не стала і бацькі. Страта была страшэнная. Духоўны вакуум доўга не запаўняўся. Пэўна, таму і цягнула яе на Піншчыну. Да каранёў. Да вытоку. Да свайго духоўнага Дома.

Да ўсяго яе ў гэтым доме рэальны. Наконт яго ў Валянціны Міхайлаўны было шмат задумаў. Спачатку ёй хацелася пакінуць будынак пад музей, пасля пад “дом творчасці” і г. д. Скончылася ж тым, што В. Коўтун вырашыла яго падрамантаваць і пакінуць сабе.

У снежні 2010 года Валянціна Міхайлаўна ў чарговы раз наведвала Жабчыцы. Ехала ўсёго на некалькі дзён, а давалося затрымацца амаль на месяц. Гэты месяц стаўся для яе ў пэўным сэнсе выпрабавальным, выршальным. Адарваная ад звыклага асяроддзя, звыклых абставін жыцця, яна ўпершыню засумнявалася: ці правільна робіць, ці зможа вольна так надоўга заставацца ў вясковай глушы, у атачэнні суседкі бабы Веры і яе каляжанак? Так, гэта цудоўныя бабулькі, зычлівыя, адкрытыя, сардэчныя, але ж ці тыя гэта суразмоўцы, у якіх яна мае патрэбу? Вярталася тады Валянціна Міхайлаўна ў Мінск з цяжкімі думкамі. Я раіла ёй не спяшацца з высновамі, спачатку адысці ад “ссылкі”, а пасля ўжо прыняць нейкае рашэнне. Планавалася, што прыедзе яна ў Жабчыцы ўжо ўвесну, і тады ўсё вырашыцца. Так яно і выйшла.

Прыехала “Валянціна Міхайлаўна на Піншчыну на тыдзень-два і ўжо з цвёрдым рашэннем: хату трэба прадаваць. Яна спяшалася, ёй карцела хутчэй вярнуцца ў Мінск, рыхтаваць кнігу. А яшчэ, і гэта, пэўна, галоўнае, яе чакала праца над новым раманам. Яна ўжо жыла яго вобразамі, яе творчае ўяўленне ўжо было па-за гэтымі часам.

Валянціна Міхайлаўна ўзялася за рамонт хаты. Шчыравала апантана, нават суседка, глядзячы на ўсё гэта, аднойчы не вытрымала: “Валька, адпачні. Ты ж сябе зусім замардавала”. Але Валянціна Міхайлаўна была неўгамоннай...

Перазвоньваліся мы з ёю кожны дзень, бывала, па некалькі разоў. Апошнім часам нешта

ў яе голасе мяне пачало насцярожваць, нейкае прыдыханне з’явілася ў яе.

— Валянціна Міхайлаўна, у вас усё ў парадку? — пытаюся ў яе. — Нармальна сябе пачуваеце? Можа, доктару трэба паказацца?

— Ды нешта крыху нездаровіцца, — прызналася яна. — Цяжкавата стала дыхаць. Але доктара пакуль не трэба. Вось з’езджу дамоў, спраўлюся з гэрымі справамі і ў чэрвені-ліпені вярнуся сюды, тады і бярэце мяне ў абарот, лячыце, згодна нават паляжаць у стацыянары.

Тады ж высветлілася, што з усіх “лекаў” яна мае толькі “ад ціску” і вальяр’янку. Пакрытыкаваўшы яе за такі “шырокі” асартымент, я ўсё ж не вельмі перажывала. Мы толькі дамовіліся, што ў чарговы яе прыезд у вёску абавязкова правядзем абследаванне, калі трэба, арганізуем стацыянар.

Познім вечарам 30 красавіка ў мяне завінеў тэлефон. На экране выбіўся нумар Валянціны Міхайлаўны. Першае, што прыйшло ў галаву: яна ад’язджае ў Мінск, машына нейкая падварнулася, вольна хоча мяне папярэдзіць. Здымаю трубку і нічога не магу зразумець, чую толькі, што там нехта хрыпіць.

— Валянціна Міхайлаўна, гэта вы? — крычу я. — Што здарылася? Вам дрэнна?

— Валянціна Іванаўна, выклікайце “хуткую”, — ледзь-ледзь, праз хрыпленне, прамовіла яна. Я тут жа адключаюся, набіраю 103, тлумачу сітуацыю і прашу выехаць неадкладна. На ўсялякі выпадак звяноў суседцы Веры Сцяпанаўне. Прабачаюся за позні званок і прашу падысці да Валянціны Міхайлаўны. На ўсялякі выпадак — каб “хуткую” сустрэла. Вера Сцяпанаўна адразу ж аспранулася і пайшла. Падымаю на ногі яшчэ і Марыю Іванаўну, нашу сяброўку. А сама тым часам усё набіраю нумар тэлефона Валянціны Міхайлаўны. Але там толькі кароткія і кароткія гудкі. Нарэшце разумею, што дрэнна пакладзена трубка. Тэлефаную зноў суседцы, але яна не вяртаецца дамоў. Думаю, усё, забіраюць Валянціну Міхайлаўну ў бальніцу. І вось нарэшце чую голас Веры Сцяпанаўны. Крычу ёй у трубку:

— Вера Сцяпанаўна, міленькая, ну што, павезлі Валянціну Міхайлаўну, яе няма?

— Няма, дзетачка мая, няма. Павезлі яе. Назаўсёды павезлі, — сцішана прамовіла суседка.

— Куды павезлі?

— Пытаюся я, разумеючы, што пытанне маё гучыць ужо недарэчна...

“Хуткая дапамога” прыняла мой выклік у 23.04 хвіліны, у 23.06 брыгада ўрачоў выехала ў Жабчыцы. Амаль адначасова Вера Сцяпанаўна і ўрачы “хуткай” апынуліся на парозе бацькоўскага дома Валянціны Міхайлаўны. Прыблізна гэта было ў 23 гадзіны 20 хвілін. Разам зайшлі ў хату. Але было ўжо позна. Валянціна Міхайлаўна пакінула гэты свет. Назаўсёды...

Кажуць, што незамянімых людзей няма. Гэта няпраўда. Ёсць...